

Kültür Hattı Okumaları #6

2022

Sanat Üretimi ve Tüketimine Sosyolojik Bir Bakış: İstanbul ve Liverpool Bienallerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi

Dr. Eda Aylin Genç
edagenc@ku.edu.tr

İKSV Kültür Politikaları Çalışmaları Departmanı tarafından hazırlanan ve her bölümünde farklı bir yazarın, araştırma sürecini anlattığı Kültür Hattı Okumaları, Türkiye’de kültür-sanat alanında çalışan kişilerin ve araştırmacıların tecrübe alışverişine katkıda bulunmayı hedefleyen bir yazı dizisidir.

ÖZET

Bu yazıda bahsi geçen araştırmada, sanat üretim ve tüketim süreçlerinde neoliberal ilişkilerin etkileri incelenmiştir. 10. Liverpool Bienali ve 15. İstanbul Bienali'ne karşılaştırmalı olarak baktığım bu incelemeyi, eser sahibi sanatçı ve sanat profesyonelleriyle yaptığım derinlemesine mülakatlar ve panel tartışmaları sonucunda ortaya çıkan veriler ışığında gerçekleştirdim. Bu karşılaştırmayı yaparken geliştirdiğim Arts Milieu isimli kavram yoluyla, söz konusu iki bienalde oluşan söylem alanlarını; bu alanlardaki aktörler, aktörler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin üzerinde durduğu kuramsal bağlam özelinde keşfetmeye çalıştım. Çalışmamın yapmayı amaçladığı asıl katkı, gelecekte benzer konuları sorgulayan araştırmacılar için geliştirdiğim teorik modeldir. Araştırmamı benzer çalışmalardan ayıran noktanın ise, izlediğim metodolojik rota olduğunu düşünüyorum.

Kültür-sanat alanında ürün vermek isteyen yeni araştırmacılara tavsiyem, bilimsel çalışmaları bir depar değil bir maraton olarak düşünmeleri ve ellerindeki kaynakları -ki belki de bu kaynakların en önemlisi motivasyondur- doğru kullanmaları gerektiğidir.

GİRİŞ

Sanat, bir sosyal ve radikal hayal gücü uyarıcısı olarak neoliberal kültürel normlara karşı, alternatif bakış açılarının üretilebildiği, eleştirel alanlar oluşturma potansiyelini taşır. (Green, 1977)

Sosyoloji formasyonu ile başladığım lisans eğitimim, bana analitik ve eleştirel düşünme yetisini kazandırmanın yanı sıra sanatın yaşamımız, ideallerimiz, çelişkilerimiz, tecrübe ve değerlerimiz üzerindeki etkisini anlamamda yardımcı oldu. Bu sayede, sanatı sadece eserlere tanık olan bir sanatsever gibi değil aynı zamanda onun beslendiği toplumsal olgular ve ilişkiler, sunduğu imkânlar, çelişkileri ve temsil ettikleriyle birlikte daha kapsamlı şekilde deneyimleme fırsatı buldum. Hem profesyonel hem de araştırmacı rollerinde sanat üretiminin farklı alanlarında bulunup, sanat üretiminin farklı yüzlerini deneyimleyerek, yarattığı deneyim alanlarına ve bu alanlardaki ilişkilere birinci elden tanıklık ettim. Aynı anda hem bir araştırmacı hem de bir sanat profesyoneli olarak çalışmanın bana kattığı en önemli şey, kültür-sanat endüstrisinin bütünsel bir resmini hem içinden hem de dışından görebilme fırsatı bulmamdır. Bu bütünsel resme tanıklık etmek bir yandan sanat piyasasının iç işleyişini gözlemleyebilmemi ve anlamamı sağlarken, diğer yandan da kültür üretiminin kaçınılmaz olarak içine çekildiği neoliberal girdabın yarattığı sorunları fark etmeme yol açtı. Öyle bir girdap ki, sadece kültür-sanata değil aynı zamanda kent sahnelerimize, siyasi duruşlarımıza, tüketim alışkanlıklarımıza, idealleşen hayat hedeflerimize ve farkında olmadan panoptikonlaşmış¹ özgürlük hislerimize dokunuyor. Ben de bu girdabın içinde yaşayıp gözlemlediklerimi yaptığım bu çalışma yoluyla anlamlandırmaya çalıştım. Bu anlamda, araştırmamın motivasyonu sadece bir şeyleri açıklamak değil, kendi içinde bulunduğum durum ve süreçleri de anlamaktı.

¹Panoptikon kavramı Bentham'ın (1995) geliştirdiği mimari bir konsepte dayanır. Panoptikon hapisane mimarisinde bütün hücreler aynı merkeze baktıkları için mahkûmlar ek bir kontrol mekanizması olmadan kendilerini kontrol altında hisseder ve kendi eylemlerini kısıtlarlar. Bu konseptten ilham alan Foucault (1979, 1998), kendi teorisinde panoptikon kavramını modern gücün bireyler üzerindeki etkisini tasvir eden bir benzetme olarak kullanır.

Neoliberalizm

Neoliberalizm kavramsal olarak her ne kadar siyasi ve ekonomik bir sisteme (Harvey 2010) işaret etse de içinde bulunduğumuz zamanın sosyo-kültürel ve ekonomik dinamiklerini etkileyen ve bu etkiyle gündelik ilişkilerimize, isteklerimize ve dolayısıyla hayatımıza dokunan bir olgudur (Lawn ve Prentice, 2015). Neoliberalleşme, belirli sosyo-kültürel uygulamalarla, siyasi önceliklerle, yönetim zihniyetleri ve projelerle etkileşim ve kesişim içindedir (Yazıcı, 2013). Bu özelliğinden ötürü, neoliberalleşme de hem bireysel hem de toplumsal deneyimlerde ortaya çıkmaktadır. Neoliberal yönetim anlayışının hayatımıza nasıl yön verdiğini anlayabilmek, çağdaş kültürel olguların da bu bağlamda nasıl şekillendiğini bize gösterebilmektedir (Genç, 2021). Bu çerçevede, İstanbul ve Liverpool Bienallerini kıyaslayarak neoliberalizmin sanat üretimi ve tüketimine olan etkisini araştırmaya çalıştım.

Neden Bienaller?

Bienaller neoliberal olgunun kültür ile olan ilişkisini anlamak adına ideal bir alan oluşturdukları için, bir saha çalışması olarak araştırma sorumu cevaplamaya oldukça müsait olmaları sebebiyle seçildi. Bienaller buldukları ülkenin çağdaş sanatının duruşunu temsil ederek, küresel kültür dağarcığının yerel ve ulusal ile etkileşimini somutlaştırdıkları için önemli bir kesişim alanı olarak kabul ediliyorlar. Bu özellikleriyle global ile yerel kelimelerinin birleşiminden meydana gelen Glocal (Robertson, 1995) kavramı ile tanımlanabilirler. Bienaller bu kesişim alanında, kültür politikalarının gelişimini, toplumsal bir faktör olarak sanatın dönüşümünü, kültür üretici ve tüketicilerinin etkileşim alanlarının ve içinde buldukları kent alanlarının değişimini gözlemleyebileceğimiz bir saha (Kohler ve Wissen, 2003) olmaları itibarıyla sanat sosyolojisi için değerli bir araştırma alanı sunmakta.

Bu bağlamda, araştırmam bu alan içerisinde gerçekleşen ilişkilere odaklandı. Sanat ve neoliberalizm arasındaki ilişkiyi incelerken aşağıdaki sorular üzerinden hareket ettim:

- Kent ve sanat arasındaki değişen ilişkide neoliberalizmin rolü nedir?
- Bienal planlamasının arkasında yatan makro faktörler, sosyo-politik ve ekonomik kültürü üreten ve tüketenleri nasıl etkilemektedir?
- Bienal kapsamında etkileşimde olan paydaşları (sponsorları, sanat izleyicilerini ve sanat üreticilerini) bienalde olmaya iten temel sebepler nelerdir?
- Liverpool ve İstanbul Bienallerinin farklı kentlerde oluşturdukları neoliberal yapılanmanın kültürel ayak izleri, toplumla ilişki alanları ve bu ilişki içerisinde yarattıkları etkiler nelerdir?

Kavramsal bir Perspektiften Bienalleri Çalışmak

Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım

Neoliberalleşmenin en belirleyici özelliklerinden birisi farklı bağlamlarda farklı etkiler yaratmasıdır (Brenner et al. 2010). Araştırmamda sanat tüketimi ve üretimi pratikleri ile neoliberalizm arasındaki ilişkiyi incelerken, neoliberalizmin farklı bağlamlarda nasıl etki alanları yarattığını anlamak çok büyük bir önem taşıyordu. Bu yüzden bu çalışmayı yaparken iki farklı siyasi geleneği ve iki farklı şehri kıyaslamak istedim. İstanbul ve Liverpool Bienallerini kıyaslamamın bana sağladığı pek çok avantaj oldu. Öncelikle, bu yaklaşım neoliberalizmin kültürle ilişkisine dair daha bütüncü ve kapsamlı bir anlayışa sahip olmamı sağladı. Neoliberalizmin farklı bağlamlarda nasıl hareket ettiğini gözlemleyerek, neoliberal koşulların ortaya çıkış süreçlerini ve yarattığı etkileri gözleme fırsatı buldum. Bu sayede tek bir vaka çalışmasının gözden kaçırabileceği sosyo-politik, sembolik, ekonomik ve söylemsel boyutları (sosyo-kültürel gerilimler gibi) keşfedebildim. Farklı coğrafya ve geleneklerde benzer pratiklerin farklı etkilerini görmek bana neoliberal uygulamaların hangi etmenlere bağlı olduğunu gösterdi.

Araştırma Süreci ve Deneyimi

Üç seneden fazla süren ve çoğunlukla saha çalışmasından oluşan araştırma sürecimi kısa bir yazıda anlatabilmek oldukça güç. Ama yine de metodolojik yaklaşımı, uyguladığım araştırma yöntemlerini ve saha deneyimlerimi en basit şekilleriyle paylaşmak istiyorum.

Araştırmanın Metodolojik Yaklaşımı

Metodolojik yaklaşım, bir araştırmanın sorduğu bilimsel soruyu cevaplarırken kullandığı yöntemlerin oluşturduğu bir yapıdır. Bilimsel araştırma, dünyadaki bir probleme dair belirli bir perspektiften, belirli araştırma araçlarını kullanarak cevaplanabilecek sorular yöneltir. Bu bağlamda, benim araştırma sorum evrensel bir fenomenin farklı kültür aktörleri üzerindeki etkisini ve bu aktörler arasındaki etkileşimi incelediği için, bu kompleks ilişkiler bütünü tek bir perspektiften ele almak doğru olmazdı. Bu yüzden bu ilişkilerin farklı okumalarını en yalın şekilde aktarabileceğim Yorumlamacı (Interpretivist)² bir bakış açısı benimsedim.

Doğru bir araştırma yöntemi olmadan bilimsel bir araştırma yapılamaz. Araştırma yöntemi, genel araştırma sorusunu cevaplanabilir kılar. Fakat, tek bir yöntem kullanıldığında araştırma sorusunu cevaplamak için toplanan verilerin geçerliliği, güvenilirliği ve ne kadar genellenebilir oldukları konusunda soru işaretleri oluşabilir. Bu nedenle farklı yöntemleri bir araya getirip analizlerimizi eleştirel bir gözle sorgulamak büyük önem taşır (Flick, 2002). Ben de bu eleştirel gözü kaybetmemek adına çalışmamda, ilk önce akademik makalelerden, bilim adamlarının yazdıkları kitaplardan, bienal kataloglarından, sanatçı mülakatlarından ve konuyla ilgili oluşturulmuş raporlardan oluşan bir veri havuzu oluşturdum. Ardından, 15. İstanbul Bienali ve 10. Liverpool Bienali ile ilgili çevrimiçi ve basılı medyada yayınlanmış bütün makaleleri bu veri havuzuna ekledim. Son olarak bu havuz içindeki materyaller farklı kategoriler altında Medya İçerik Analizi yöntemi ile analiz³ edildi.

²Yorumlamacı bakış açısını kullanan araştırmacılar, sosyal çevremizdeki fenomenleri açıklamak adına, sosyal dünyanın farklı yönlerini gözlemler ve var olan kalıpları keşfetmeye çalışırlar (Chowdhury, 2014). Bu yaklaşım tek bir gerçekliğin olmadığını, bireylerin algılarına ve deneyimlerine bağlı olan birçok gerçekliğin olabileceğini temel alır.

³Çalışmamda kullandığım analiz yöntemi olan Medya İçerik Analizi (Content Analysis), ortaya çıkan söylemleri belirlemek ve potansiyel anlamlarını bir bağlam haline getirmek için, seçilen bir süre boyunca medya verilerinin değerlendirilmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, içeriğin bir izleyici üzerinde yarattığı olası etkiyi ve/veya izlenimi belirlemek için etkili bir yöntemdir.

Araştırma Süreci ve Deneyimi

Saha Deneyimlerim

Planlanan veri toplama yöntemlerini hayata geçirmek, belki de araştırmanın en zor kısmıydı. Yukarıda da bahsettiğim gibi, veri toplama süreci saha çalışmasını gerektiriyordu. Bu aşama için Liverpool ve İstanbul Bienallerindeki belirli etkinliklere katılımcı olarak dahil oldum ve sonrasında bu verilerin oluşturduğu bilgilerle, derinlemesine görüşme ve odak grubu tartışması yöntemlerini uyguladım.

Saha araştırmam süresince, katılımcı gözlem hedeflerim kısaca şöyle listelenebilir:

1. İstanbul ve Liverpool Bienallerinin kamusal programlarının bir parçası olarak kamusal programlarının amaç ve motivasyonlarını anlamak
2. Herkese açık ve ücretsiz olan bu etkinliklere aktif katılım sağlayan kitlenin özellik ve motivasyonlarını tanımlayabilmek
3. Araştırma bağlamının dinamiklerini gerçek ortamında değerlendirebilmek
4. Bu etkinliklere konu olan ortak sorunsallar ve terminolojilerin belirlenmesi

Bu amaçları gerçekleştirebilmek adına uyguladığım katılımcı gözlem yöntemi bana önemli avantajlar sağladı. Araştırma konusunun doğal ortamına, bir katılımcı olarak dahil olarak sahne arkasını daha rahat anlama fırsatı buldum. Yine bu sayede hassas konuları önceden değerlendirip, bu alanda kullanılan ortak terminolojiye aşina olma fırsatı buldum. Bu yöntem araştırma soruma dair bütünsel bir anlayış sahibi olmamı sağladı ve beni derinlemesine mülakat ve odak gruplarıyla temas edeceğim veri toplama aşamasına hazırladı. Bu yöntemleri kullanmak bana bu alandaki aktörlere, onların değerlerine ve sorun alanına bakışlarına dair pek çok veri sağladı.

İngiltere ve Türkiye saha deneyimlerimi karşılaştırdığımda, araştırmamın Türkiye ayağında zaman zaman çok zorlandığımı ve üzüntüler yaşadığımı belirtmek isterim. Bu üzüntü, kültür alanında profesyonel olarak aktif çalışan insanların düşündükleri ve inandıklarıyla, duruş olarak sergiledikleri arasındaki çelişkiyi tecrübe etmiş olmamdan kaynaklanıyor. Örneğin; derinlemesine mülakat yaptığım sanatçılardan birkaçı, kayıt edilen mülakatın anonim olarak kullanılacağını bilmesine rağmen, politik görüş belirttikleri için verdikleri verinin kullanılmamasını rica etti.

Araştırmam esnasında özgür bir ifade alanı sağlaması gereken sanatın, profesyonellerinin ve araştırmacılarının bile oto-sansürden mustarip olduğunu fark ettim. Bu süreçte oto-sansür problemini ve araştırmada yer alan sanatçı ve sanat profesyonellerinin kaygılarını bertaraf etmek adına, araştırmada yer alan kişilere verilerin anonim kalacağını ve araştırmacı olarak araştırma etiğine bağlı kalmak durumunda olduğumu anlatarak ilerlemeye çalıştım.

Araştırmanın Temel Bulguları

Araştırmamda neoliberalizmin özneler arası ilişkilerde ve öznelerin kendi tasavvurlarında ne şekilde tezahür ettiğini incelemeye çalıştım. Bu amaçla yerel ve küreselin birleştiği Glocal olarak adlandırdığımız alanları ve bu alanların sanat ve ifade için daha demokratik alanlar yaratma potansiyelini İstanbul ve Liverpool Bienalleri özelinde inceledim. Her ne kadar bu iki örnek temelde önemli farklılıklar içerse de her ikisinin de eleştirel düşünce için bir platform sağladıkları söylenebilir (Filipovic et al. 2010). İstanbul Bienali'nin kavramsal çerçevesini tarihsel olarak incelediğimizde Kültürel Farklılık (1992), Paradoksal Dünya'da Sanatın Görünümü (1995), Egokaç – Gelecek Oluşum için Egodan Kaçış (2001), İmkânsız Değil, Üstelik Gerekli: Küresel Savaş Çağında İyimserlik (2007) ve İnsan Neyle Yaşar? (2009) gibi toplumsal eleştirel ve evrensel temalar görüyoruz.

Liverpool örneğinde de durum çok farklı değil. 2018'de düzenlenen (Beautiful World Where are You?) Güzel Dünya, Neredesin? başlıklı Liverpool Bienali sosyal, siyasi ve ekonomik olarak çalkantıda olan bir dünyaya eleştirel bir söylem geliştirirken, 2014'te düzenlenen ('A needle walks into a haystack') Bir İğne Samanlığa Yürüyor ve 2010'da düzenlenen (Touched) Dokunulmuş başlıklı bienallerde; bireysel tecrübelerin, onların yorumlanış şekillerinin ve bunların yarattığı tecrübe alanlarının keşfedilmesi amaçlanıyor. Bu bağlamda söylenebilir ki bienaller sanatın sosyal koşullara dokunma potansiyelinin keşfedildiği mecralar olma gücünü içlerinde taşırlar. Green (1977) bu potansiyeli “genişleyen farkındalık alanları” (wide-awakeness) olarak tanımlar. Bu bağlamda topladığım veriye de dönüp baktığımda söylenebilir ki bienaller Green'in tabiriyle genişleyen bir söylemsel alan (a wide-awake discursive space) oluştururlar. Bu söylemsel alan global ile yerelin birleştiği bir tartışma sahası olmakla birlikte; bu birleşime dair eleştirel bir bakış açısı geliştirme potansiyelini de barındırır.

Her ne kadar bienalleri neoliberal dönüşümün kültürel bir aracı olarak tanımlamak mümkün olsa da (Zukin,2009), katılımcılarımın da ifade ettiği gibi bienalleri insanların birlik olduğu, ortak (collaborative) ve özgürleştirici bir alan olarak tanımlamak da mümkün. Benim araştırmamın amacı burada bir taraf tutmak veya bienallerin siyasi-normatif kimliğini incelemek değil. Bu meselenin tek bir ideolojik perspektiften açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle araştırmamda bienallerin “ne” olduğundan çok “nasıl” gerçekleştiklerine, bienallerdeki aktörlerin bienali nasıl yorumladıklarına ve bu aktörler arasındaki ilişkilere yoğunlaştım.

Araştırmanın Temel Bulguları

Araştırma sonuçlarını yorumlarken hem Liverpool hem de İstanbul örneklerinde, aktörler, kurumlar ve bu alanlarda yer alan insanlar arasındaki ilişkinin bu bienallere özel, belirgin bir dinamiği olduğunu fark ettim. Bu dinamik hem bienallerin yapıldığı bölgedeki sosyo-ekonomik ve siyasal-tarihsel arka plan ile şekilleniyordu, hem de bu etkileşim oto-sansür gibi farklı etkileri ortaya çıkarıyordu. Bu kompleks yapıyı ifade etmek adına Arts Milieu dediğim bir kavram geliştirdim. Arts Milieu, fiziksel ve/veya kavramsal bir alan içerisindeki farklı aktörler arasında ve bu aktörlerin kendi içlerinde gerçekleşen ilişkilerin oluşturduğu bir iletişim ve etkileşim alanı. Bu perspektiften bakıldığında bienaller, neoliberalizmin etki alanındaki farklı aktörlerin birbirleriyle ve içinde buldukları koşul ile ilişkilerini gözlemlemek için gayet elverişli bir saha olarak tanımlanabilir. Bienallerin oluşturduğu bu alanda toplumsal çatışmaların, sanat üretimine yansıyan farklı gerilimlerin, karşılıklı ilişkilerin ve anlatıların izini sürmek de mümkün.

Öneriler

Araştırmamın oldukça soyut bir ilişkiler ağını incelediği söylenebilir. Fakat bu soyut ilişkiler ağının hem makro hem mikro seviyelerde somut etkileri var. Bu çalışmada geliştirdiğim Arts Milieu kavramı, sanat alanlarında oluşan kompleks ilişkileri modelleme potansiyeline sahip. Bu kavram, karmaşık yapıları yüzünden daha önce analiz edemediğimiz alanlarda veri odaklı çalışmalar yapılmasına olanak sağlayabilir. Bu sayede kültür alanlarına dair daha veri-odaklı anlayışlar geliştirebilir ve böylece bu anlayışı kültür politikası modellerinde kullanabiliriz. Bir araştırmacı olarak bu araştırmada vardığım sonuçların yanında, bir sanat izleyicisi ve profesyoneli olarak da bu çalışma esnasında edindiğim bazı izlenimler var. Bu izlenimler topladığım verilere değil, araştırma süreci içinde edindiğim kişisel tecrübelerime dayanıyor. Liverpool örneğinde gördüğüm kadarıyla, katılımcı ve sosyal bütünlüğü sağlayabilecek kültür-sanat alanlarının oluşturulması sanat alanlarını çok daha demokratik hale getiriyor ve şehri kültürel olarak zenginleştiriyor. Kültür politikasının ve sivil toplum kuruluşlarının bu yönde çalışmalar yapması ve projelerinde hedefledikleri insanları sadece katılımcı olarak değil, aynı zamanda sürecin bir parçası olarak dahil etmeleri kanımca büyük önem taşıyor. Bienallerin kent hafızasına entegre olması, şehirdeki insanlarla ve eğitim kurumlarıyla birlikte var olması bu nedenle oldukça elzem. Bu yüzden de bienallerin sadece yıldız küratörler üzerinden yürümemesi, daha farklı çevrelerden beslenen alternatif küratöryel yaklaşımların bienallere yön vermesi gerekiyor.

Bütün bunları sağlamak adına herkese çok kültürlülüğe açık, hoşgörünün ve açık fikirliliğin yeşereceği bir eğitim sağlamak çok büyük önem taşıyor. Sanat eğitimi bu temelde vermediğimiz sürece sanat üretim ve tüketimini ideolojik gerilimlerden kurtarmak ne derece mümkün olur, bilemiyorum. Sanat tüketicisinin bilinçli bir okuma ve deneyim sağlayabilmesi ve bu açıklık fikrinin gelişmesi için verilmesi gereken eğitimi verecek kadroların oluşturulması tabii ki uzun soluklu bir süreç. Bu yüzden buna aracılık edebilecek kurum, kişi ve anlatıların üretilmesi, yetiştirilmesi ve oluşturulmasına dair stratejiler geliştirmemiz gerekiyor. Umarım araştırmam bir gün bu stratejilerin geliştirilmesi için gereken veri toplama süreçlerinde kullanılarak temenni ettiğim geleceğin gerçekleşmesinde bir katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

Bentham, J., & Božovič, M., 1995: *The panopticon writings*. Verso Trade.

Brenner, N., Peck, J. and Theodore, N., 2010: 'Variegated neoliberalization: geographies, modalities, pathways', *Global networks*, 10(2): 182–222.

Chowdhury, M. F., 2014: 'Interpretivism in aiding our understanding of the contemporary social world', *Open Journal of Philosophy*, 4(3): 432–438.

Etikan, I., Musa, S. A. and Alkassim, R. S., 2016: 'Comparison of convenience sampling and purposive sampling', *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1): 1–4.

Filipovic, E., Van Hal, M. and Ovstebo, S., 2010: *The biennial reader*. Bergen, Norway, and Ostfildern, Germany: Bergen Kunsthall and HatjeCantz: 16-31.

Flick, U., 2002: 'Qualitative research-state of the art', *Social Science Information*, 41(1): 5– 24.

Foucault, M., 1979: *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Translated by Alan Sheridan. New York: Vintage Books

Foucault, M., 1998: *Foucault, Management and Organization Theory: From Panopticon to Technologies of Self*. SAGE.

Genç, E. A., 2021: Neoliberalizm Ve Şehirlerin Yeni Kültürel Koşulları. *Beykoz Akademi Dergisi*, 9(1): 89-97.

Grillo, R. D., 2003: Cultural essentialism and cultural anxiety. *Anthropological theory*, 3(2): 157- 173.

Harvey, D., 1999: 'Time-space compression and the postmodern condition', *Modernity: Critical Concepts*, 4: 98–118.

Harvey, D., 2006: *Spaces of global capitalism*. London: Verso.

Harvey, D., 2010: *Social Justice and The City* (Vol. 1). University of Georgia Press.

Kohler, B. and Wissen, M., 2003: 'Glocalizing protest: Urban conflicts and the global social movements', *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(4): 942–951.

Lawn, J. ve Prentice, C., 2015: Introduction: Neoliberal culture/the cultures of neoliberalism, *SITES: A Journal of Social Anthropology and Cultural Studies*, 12(1): 1–29.

Müller, J. W., 2017: *What is populism?*. Penguin UK.

Robertson, R., 1995: *Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity*. In: Featherstone, M., Lash, S. and Robertson, R., Eds., *Global Modernities*, Sage Publications, London.

Yazıcı, B., 2013: Güncel sosyal bilim analizinin sihirli anahtarı: "Neoliberalizm? Toplum ve Bilim, 128: 7-31.

Zukin, S., 2009: Changing landscapes of power: Opulence and the urge for authenticity. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(2): 543-553.